

Fahami evolusi penentuan arah kiblat

[FOTO HIASAN]

Ahmad Irfan Ikmal Hisham

Pensyarah Pusat Bahasa Moden & Sains Kemanusiaan, Universiti Malaysia Pahang dan Ahli Jawatankuasa Falak Pahang

Menghadap kiblat ialah antara syarat sah sembahyang dan berkait rapat dengan beberapa tuntutan wajib serta sunat dalam Islam seperti pengebumian jenazah, penyembelihan dan berdoa. Ia juga semulia-mulia arah di muka bumi ini.

Sabda Nabi Muhammad SAW: Semulia-mulia majlis ialah yang menghadap ke arah kiblat. (HR Hakim)

Menurut Profesor Madya Baharudin Zainal, kiblat bermaksud arah ke Kaabah mengikut jarak terdekat bulatan besar glob bumi. Di negara ini, secara umumnya arah kiblat ditentukan menerusi panduan azimuth pada sudut antara 291 hingga 293 darjah, berdasarkan lokasi.

Dalam konteks pentadbiran dan pengurusan arah kiblat, ia diletakkan di bawah bidang kuasa Bahagian Falak di Jabatan Mufti Negeri masing-masing. Sijil arah kiblat hanya boleh dikeluarkan Jabatan Mufti.

Daripada sudut sejarah, kiblat pertama umat Islam ialah Masjid al-Aqsa. Selepas 16 bulan Nabi Muhammad SAW berhijrah ke Madinah, arah kiblat bertukar ke arah Kaabah.

Firman Allah SWT: "Dan dari mana sahaja engkau keluar (untuk mengerjakan sembahyang), maka hadapkanlah mukamu ke arah Masjidil Haram (Kaabah); dan di mana sahaja kamu berada maka hadapkanlah muka kamu ke arahnya." (Al-Baqarah: 150)

Peristiwa penukaran kiblat daripada Masjid al-Aqsa ke Kaabah turut diceritakan dalam hadis seperti diriwayatkan al-Bara' RA: Sesungguhnya Rasulullah SAW solat menghadap ke Baitulmaqdis selama 16 atau 17 bulan. Baginda lebih suka sekiranya menghadap ke arah Kaabah. Kemudian Baginda pun solat Asar bersama sahabat. Setelah itu salah seorang sahabat keluar dan melalui kaum Muslimin di sebuah masjid yang waktu itu sedang ruku'. Sahabat tadi berkata, "Aku bersaksi kepada Allah, bahawa aku solat bersama Nabi SAW dengan menghadap ke arah Makkah." Mereka segera berpusing dalam keadaan solat menghadap ke arah kiblat baharu. (HR Bukhari)

Fenomena Istiwa A'zam antara kaedah yang digunakan untuk memeriksa ketepatan arah kiblat.

Pada waktu itu, arah kiblat ke Kaabah ditentukan berdasarkan wahyu. Ulama membahaskan sahabat yang sedang solat Asar di belakang Nabi SAW, hanya mengikut sahaja perbuatan Baginda bertukar arah dan berpusing dalam masjid yang sekarang dikenali sebagai Masjid Qiblatain.

Cabaran mula timbul dalam isu arah kiblat apabila umat Islam mula berkembang di luar sempadan Makkah dan Madinah. Ada beberapa keadaan yang Nabi SAW masih lagi memberikan panduan wahyu terhadap sahabat yang keluar dari Madinah untuk misi dakwah. Ini ialah kiblat berasaskan wahyu langsung yang tidak perlu didebatkan. Contohnya, semasa Baginda menghantar Muaz ibnu Jabal RA dan beberapa sahabat ke Yaman, Baginda bersabda: "Sekiranya kamu membina Masjid di San'a, maka binalah ia di tempat menghadap belah kanan satu bukit yang dikenali sebagai Din." (HR Tabrani).

Panduan umum

Namun, dalam banyak keadaan, Nabi Muhammad SAW hanya memberikan panduan begitu umum, seperti dalam hadis: "Antara arah timur dengan barat, terdapat arah Kiblat." (HR Tirmizi)

Berdasarkan panduan ini, ulama membahaskan kaedah penentuan arah kiblat dengan panjang lebar. Secara umumnya semasa zaman Nabi SAW, arah kiblat hanya berlegar ke arah utara atau selatan. Ada sebahagian ulama menyatakan carian arah kiblat ke Makkah bukanlah cabaran besar bagi sahabat Nabi SAW di seluruh Semenanjung Tanah Arab.

Ini kerana kedudukan Makkah sebagai kota tumpuan, ditambah pula kemahiran orang Arab mencari arah Makkah menggunakan panduan jasad samawi yang dibuktikan menerusi kekerapan meraka berdagang ke utara dan selatan Makkah tanpa sesat.

Masalah baharu dalam carian kiblat timbul apabila umat Islam mula berkembang ke timur dan barat Makkah. Dalam keadaan ini, panduan umum Nabi SAW, perlu dilihat bukan semata-mata daripada sudut tekstual utara dan selatannya, tetapi lebih daripada sudut kontekstual serta aplikasi falak.

Tidak terdapat sebarang riwayat sahih menyatakan Nabi dan sahabat mempunyai kemampuan untuk membuat hitungan arah kiblat. Peta dunia pertama pun hanya berjaya dilakar al-Idrisi sekitar 1154 M, 5 kurun selepas Hijrah. Perkara ini disebut sendiri Nabi SAW: "Kami ialah kaum buta huruf, tidak pandai membaca dan menghitung." (HR Bukhari)

Qadi al-Bazdawi merakamkan betapa sukarnya umat Islam di Transoxania (Asia Tengah) bersatu dalam mencari arah kiblat. Setelah hampir lima abad kewafatan Nabi SAW, ada tersasar ke arah selatan semata-mata kerana mematuhi maftum tekstual hadis.

Ada pula yang menghadap ke arah barat kerana memahami Makkah terletak di arah barat. Akhirnya, al-Bazdawi berjaya - dengan bantuan ilmu falak yang dikaji ahli astronomi Muslim zamannya - mendapatkan arah Kiblat hampir tepat dengan kiraan moden.

Terdapat pelbagai panduan ula-

ma dalam mencari arah kiblat, seperti dirakamkan dalam kitab fiqh terawal. Ada mencadangkan arah kiblat dicari menggunakan bintang kutub (bintang polaris) yang menjadi panduan ke arah utara benar.

Ada juga mencadangkan bacaan buruj tertentu seperti bujur Orion di bahagian pinggangnya terdapat tiga bintang pada kedudukan sebaris, khas untuk negara berhampiran khatulistiwa. Ada juga mencadangkan berdasarkan pembacaan terhadap bayang-bayang matahari dan arah matahari terbenam. Apa juga kaedahnya, ia mesti diiringi ilmu dan formula tepat mengikut panduan pakar falak.

Kaedah sfera trigonometri

Pada zaman moden, ilmu falak berkembang hingga kita boleh menghitung arah kiblat dengan kaedah sfera trigonometri. Kaedah itu diyakini tepat. Peralatan digunakan bukannya semata-mata kompas kerana kompas hakikatnya tertakluk kepada ralat tarikan magnetik baik di dalam atau luar bangunan. Namun, peralatan digunakan berdasarkan panduan matahari dengan ketepatan yang tinggi.

Tidak dinafikan, masih terdapat masjid, surau dan tanah perkuburan yang lari arah kiblatnya, khususnya yang sudah lama dibina. Terdapat kemungkinan beberapa faktor menyebabkan ia berlaku antaranya carian semata-mata mengikut arah matahari terbenam tanpa memahami konsep falak sebenar, selain kegagalan kontraktor mengikut kayu pancang panduan arah kiblat.

Sekiranya terdapat dakwaan arah kiblat di mana-mana masjid tersasar, pihak yang mendakwa perlu menghubungi Bahagian Falak Jabatan Mufti di negeri masing-masing bagi mendapatkan kepastian.

Elak timbulkan kekeliruan

Sekiranya kaedah digunakan diwarisi tuan guru pada zaman dahulu, ia perlu dikongsi dan dibahas dengan pengamal falak moden. Tindakan membuat kenyataan terbuka mendakwa banyak masjid lari arah kiblat, boleh menimbulkan keresahan umat Islam kerana membabitkan syarat sah sembahyang.

Formula carian arah kiblat perlu dilaraskan dengan pelbagai faktor seperti kedudukan lat long sesebuah kawasan. Kedudukannya sama ada di hemisfera utara atau selatan. Sekiranya matahari dijadikan panduan, data ephemeris matahari juga perlu diambil kira. Formula warisan berkemungkinan benar di lokasi formula itu dihasilkan tetapi pelarasan perlu dilakukan di lokasi berbeza bagi memastikan ketepatan.

Secara tuntas, ilmu falak menyaksikan perkembangan pesat menghampiri kejutuan tinggi. Ini termasuk dalam persoalan hitungan arah kiblat. Pegawai falak sentiasa komited dalam melayan sebarang permintaan untuk membantu masyarakat dalam hal ini.

Sekiranya terdapat khilaf dengan pelaksanaan sedia ada, usahakanlah agar perbincangan diadakan dengan pihak bertanggungjawab bagi mengelakkan keresahan umat Islam dalam urusan ibadat mereka.